

Vincze Richárd

NÉMETH ZOLTÁN ÁLLATI FÉRJ CÍMŰ KÖTETÉRŐL*

Németh Zoltán hetedik, 2016-ban megjelent *Állati férj* című verseskötetének tematikai alapját és poétikai/retorikai irányait egyaránt a biosz/zoé ontológiai szembenállásának különféle színreviteli módjai és az úgynevezett zoopoétikai (biopoétikai, evolúciós, ökokritikai lírai) kódok és hatásmechanizmusainak performatív lehetőségei határozzák meg. E kötet lírai textusai, azok nyelvi megoldásai (pontosabban: azok performatív mozzanatai) a humán mibenlét kérdéseit, a testtapasztalatot és az emberi kitüntetettséget („az egymással interakcióba kerülő vagy épp szerveikre bomló korpuszok, az orvosi/objektív/analitikus vagy a szerelmi lírában érvényesülő, erotikus tekintet által teremtett testkoncepciók egyaránt az *emberi test* terhelhetőségét, ezáltal azonban az *emberi mivolt* határhelyezeteit érzékeltetik”¹ [kiemelés tőlem – V. R.]) vizsgáló, objektívizáló, analitikus perspektívaltságot leváltva már nem az emberi egyénítés módozatait, szélsőértékeit vizsgálják. Hanem ettől elmozdulva, az animalitás performatív lehetőségeit (összefüggésben persze a humán/nonhumán viszonyrendszerével), a létszférák közötti

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

1 Nagy Csilla, *A nemesítés borzalmai, A biopoétika és a hibriditás nyelvi és poétikai vonatkozásai Németh Zoltán költészetében*, Tiszatáj 2019/2., 99–105. Nagy Csilla összegző, Németh költészetének főbb erővonalait, tematikai, poétikai csapásirányait felmutató dolgozatában alapvetően három (egymással összefüggésben tételezett) líranyelvi és poétikai paradigma leírását (vagy pontosabban paradigmák elkülönítését) javasolja e költészet értelmezése számára: az első csoportba sorolható szövegegységek, kötetek (a 2005-ös *Haláljáték leküzdhetetlen vágya* és a 2011-es *Boldogságtelep, vetélőgépben*) a humanoid testképek destruktivitását, szétszerelhetőségét, csonkolhatóságát, az interszubbjektívitás identitásmódosító eshetőségeit jelenítik meg. Nagy szerint a második paradigmába – az előzőektől eltérő módokon – olyan kötetek (*A szem folyékony teste, A perverziónó méltósága, Kunstkamera*) kerülnek, amelyek „abban térnek el az előzőektől, hogy bennük a humanitás kategóriája rendszerint sérül vagy átrendeződik, ennek megfelelően értelmezhetlenné válik a szubbjektívitás vagy az interszubbjektívitás hagyományos értelemben vett fogalma”. Németh költészetének a harmadik egyénítő attribútumokkal (és tematikai dimenzióval) rendelkező paradigmája – e dolgozat kérdésfelvetése felől is kiemelt érdekeltőségű – a nonhumán mibenlét performatív kérdéskörét (összefüggésben az emberi egyediség, kitüntetetség identifikációs mozgásainak változásával) jeleníti meg azáltal, hogy a metamorfózis hibriditást előállító potenciáljához egzisztenciálfilozófiai, nyelvemléti és egyben logikai/irodalmi képzetköröket társít.

határ destruálásának folyamatait, poétikai/retorikai gyakorlatait aktivizálják.² A hibriditásban organikusán előálló, a humán egyediségtől megfosztott létezők dimenzionáltsága, a dualitás rendszerének felbomlása és egymásba montírozása olyan lételméleti horizontot hoz létre, amely magas közlőerejével, és logikai/ismeretelméleti komplexitásával, nem csak arra képes rámutatni, hogy az emberi és állati kategóriáinak irodalmi előállítása mindig valamiféle történő alakulást feltételez, hanem e folyamatszerűségnek a performanciához hozzákapcsolódó és az etikai, valamint a filozófiatörténeti teorémákról valamiképpen számot tud adni. Vagyis, másképpen mondva: Németh Zoltán verseskötetének lírai szerkezetei mindamellet, hogy az irodalom processzusainak és eszközkészletének lehetőségeit hozzáillesztik a humán/nonhumán létszférák performatív alakulásrendjéhez, a poszthumán/posztantropocén létállapot antropocentrizmus-kritikájáról, a génmanipuláció orvostechnikai, medikális diskurzusáról, valamint a kiborg/transzhumán „mediális implantátumokkal”³ elérhető fázisairól is különféle módokon (és minőségekben) képesek számod adni. Ugyanakkor azt nemigen lehet (és nem is érdemes) szem elől téveszteni, hogy Németh Zoltán költészetének formálódásában nem húzható egyértelmű határvonal azon kötetstruktúrák közé, amelyek egyfelől még az emberi kitüntettség testi/szenzuális/materiális tapasztalhatóságát vonják kérdőre (összekapcsolódva természetesen az obszcenitás, a tabuk feltörésére és a transzgresszió módozataira irányuló motivációkkal), másfelől pedig már az animalitás performatív előállíthatóságának horizontjában állítanak valamit a humán/nonhumán relációjáról (kiegészülve morál-filozófiai, bölcsellettörténeti és egyéb ideológiák kritikáját színre vivő pozícionáltsággal). Számos olyan textuális példa kínálkozik fel e talán organikusnak mondható, mégis individuális líratörténeti változás leírhatóságára Németh előző köteteiből, amelyek már a létszférák (közötti elválasztottság, szeparáció) destrukciójából adódó pozitív irodalmi többlet kiaknázásában váltak érdekeltté. Olyan utat nyitottak tehát meg, amely a hibriditás kategóriájának, az állati felbukkanásának, valamint a performatív elkülöníthetőségnek az elliptikus és khiasztikus módozatait jeleníti meg.⁴ Ennyiben talán e líraserkezetek felől a Nagy Csilla

2 Németh Zoltán költészetének paradigmaticus erővonalait számba vevő írásként lásd még: ÁFRA János, *A test szöveggépe, a szöveggép teste*, Kulter, 2017., [https://www.kulter.hu/2012/11/a-test-szoveggepe-a-szoveggép-teste/](https://www.kulter.hu/2012/11/a-test-szoveggepe-a-szoveggep-teste/) (Utolsó hozzáférés: 2022. 02. 12.).

3 *Uo.*, 103.

4 Lásd ehhez például: NEMES Z. Mária, „Egy tizenöt centiméteres, *hetvengrammos nő férjemet*.”, *Alföld* 2018/1., 95–101. Nemes szerint az *Állati férj* (az antropomorfizáció és

által kínált hármass paradigmát, amely Németh költészetét kitüntetett és körülhatárolható tendenciák mezőjében elkülöníthető egységekként prezentálja, is kérdéssé válhat. Sőt: e példák azokat az előképi elemeket is felszínre hozzák, amelyek e költészetben annak kezdetétől fogva előbb látenciában, önmagukra záródva húzódtak vissza, majd a későbbiekben egyre inkább központi pozícióként tárultak fel.

Az itt ugyan nem elemzett, de lábjegyzetben jelzett kötetekben megjelenő hibriditás létállapota, a bináris oppozíciók szétszerelése és a humán/nonhumán kategóriái közötti transzgresszív mozgások nem kizárólagosan az *Állati férj* líraszerkezeteinek poétikai/retorikai dimenzióit alkotják, hanem már a kötet paratextuális szerkezetét, a címadás metódusát és elméleti perspektíváit, sőt: a borító vizuális konstrukcióját is nagymértékben alakítják. A borítófelület vizualitása számos elméleti perspektívából tűnik kiváltképp komplex viszonyrendszernek, amely az állati felszínre kerülésének lehetőségeiről, feltételeiről és optimumáról is – a kötet retorikai dimenzióival összefüggésben – adalékokkal, magyarázatokkal szolgálhat. Egyfelől – nem eltéveszthető módon – a borító egy állat valamiféle szőrzetének képi prezenciáját állítja elő, mintegy a nyomtatás processzusában állítja elő az állati jelenlétet, amelyet a borítóterv materialitásának rendszere miatt a taktikusan megtagadható szférájából ki is rekeszt. Pontosabban: a borító csupán az állat egyénítő karakterjellemzőjeként érthető testszőrzet vizuális megtagadhatóságáért szavatol, az érintéshez kapcsolódó tapasztalatelsajátítást a felület materialitásának és a szőrzet anyagának elképzelt, látens tapinthatóságának furcsa, feszültséggel teli viszonyába utalja ki. Így, e tapasztalásbeli deficit miatt az is elmondható, hogy az állati, a nonhumán jelenléte a maga vizualitásával az emberi oldalhoz kapcsolt borító milyenségével, artefaktumszerűségével egyfajta hibriditásban

---

dezanropomorfizáció mezőjének két szélsőértékpólusa közül az utóbbi felé gravitáló) kötetében működő állattá leendések, poszthumán dekonstrukciók, dezorganizációs gyakorlatok az egyvel azelőtti, 2014-ben megjelent *Kunstkamera* című szövegegyüttesben megmutatózó „organikus egységek lefejtésével, szelvényesítés” szövegráhatásainak (ezen effektusok „nem egyszerűen »lefejezi«-k az antropomorff minták alapján elgondolt verset (verstestet), hanem a csupa fej és csupa farok» Baudelaire-féle eszménye alapján építkezve sokasítják, burjánkoztatják és szaturálják a lehetséges központokat [a toldalékok megváltoztatása tőlem – V. R.] mintázataival mutatnak párhuzamokat. Ugyanakkor „a *Kunstkamera* zombifikált ember-állat szelvényei helyett az *Állati férj* a kortárs költészetben megszokott »középhosszú« verstest túlnövesztésében érdekelt. Vagyis működésbe hoz egy műfaji és léptékemlékezetet, melyet egy narratív szituáció felépítésével strukturál, ugyanakkor az így megidézett mintázatot túlírja, mintha egy fáradhatatlan és gépszerű hang használná szét az emberi lélegzetre kalibrált vallomáshelyzetet.”

tételeződik, vagyis az állati megtapasztalhatóságának teljessége elzáródik a jelenség empíriájában.⁵ Ráadásul azt sem lehet teljes bizonyossággal eldönteni, hogy vajon a borítót előállító testhez kapcsolódó materialitás humán vagy nonhumán eredetű. Ugyanis a borító – a hibriditás fontos kategóriájára rájátszva – mintha éppen azt hozná felszínre, hogy az állati és emberi között húzódo határvonal már mindig is önkényes mozzanatok következményeként állt elő, ezáltal a különbségtétel egyik fontos kulcsaspektusa a szőrzettel való rendelkezés/nem rendelkezés.⁶

A borító vizuális konstrukciója⁷ és elméleti aspektusai mellett a cím jelzős struktúrája is az emberi/állati viszonyrendszer komplexitásáról, a határok meghúzhatóságának kérdésességéről, egyszóval: a hibriditásról és az animalitás performativitásáról ad számot. A címstruktúra két komponense egyfelől kijelöli a natúra és kultúra bináris oppozíciójának terepét, két elkülöníthető, lehatárolható szféráját azáltal, hogy a natúrát azonosítja az állati jelenlétével, és a férjet (jogi, társadalmi, kulturális kötöttségekkel) pedig a kultúrához társítja. Vagyis a cím egy olyan performatív aktust hajt végre, amely kijelöli és hozzárendeli ezeket az attribútumokat (állati, férj) azokhoz a szférákhoz, amelyekhez a kulturális, történeti mintázatok rögzítő, stabilizáló metódusai alapvetően hozzákapcsolják. Ennyiben tehát az állati a pusztán természetes kategóriáját veszi fel, a férj pedig pusztán a kulturális dimenziókat jeleníti meg. Ugyanakkor e markáns különbségtétel, már-már erőszakosnak tételezhető differenciálás a két létszféra-hoz való kötöttség összefüggő, transzgresszív viszonyait is (noha feltételezhetően intencionáltan) elfedi, nem engedi felszínre kerülni azokat az aspektusokat, amelyek a rendszer stabilitását alapjaiban véve kérdőjelezhetnék meg. Ezek az

5 Ennek az elzáródásnak vagy nem teljes értékű jelenlétnek a másik oldala éppen az állati szőr felhasználásával készült borító lehetne, ugyanakkor ez számos további etikai dilemmát vetne fel, sőt: a konstruáltság és a hibriditás szisztémáját e megoldás sem tudná lerombolni. Vagyis nagyon úgy tűnik, hogy az állati nem képzelhető az emberi nélkül, és a két létkategória közötti határvonal már mindig is performatív tételezések tárgykörébe tartozott.

6 Izgalmas felvetés és vizsgálati irány lehetne a posztmodern/metamodern(?) /késő kapitalista társadalmak haj/szőrzet és szőrtelenítés/simaság összetett rendszerének elemzése, akár médiaelméleti, akár gazdasági/politikafilozófiai perspektívákból. Ugyanakkor a szőrzettel rendelkezés/szőrtelenség viszonyai nem csak az ember/állati, kultúra/natúra pozícióit határozzák meg, hanem a gender fogalomkörében is érdekes aspektusokra világíthatnak rá, ehhez lásd: G. Bruce RETALLACK, *Razors, Shaving and Gender Construction: An Inquiry into the Material Culture of Shaving* = <https://journals.lib.unb.ca/index.php/MCR/article/download/17782/22154?inline=1>. (Utolsó hozzáférés: 2022. 03. 07.)

7 A borító vizuális szférájának dilemmáihoz továbbá lásd: BINARY Gábor, *Emberségek, állatságok*, Műút 2017060., 74–78.

aspektusok egyfelől az állati és a natúrához kötött szféra társadalmi/kulturális dimenzióit tartalmazzák, vagyis azokat a mozzanatokat, amelyek az állatinak vélt kategóriában a kulturalitás aspektusait mozgósítják (pl. eszközhasználat, eszközkészítés, hangadás, hang öröklődése,⁸ társadalmi struktúrák, állati művészet⁹ létrehozása stb.), másfelől pedig az emberinek vélt és a kultúrához kapcsolt terület állatinak, naturalisnak vélt módozatait involválják (pl. rendszertani besorolhatóság, ember állati jegyei, a natúra mint természeti alap megléte, genetika stb.). Ugyanakkor arról sem lehet megfeledkezni, hogy a jelzős szerkezet mégis valamiféleképpen egymáshoz kapcsolja a cím két elkülönült elemét, mivel „állati” férjként hivatkozik a versszövegek által előállított beszélőkre. Vagyis: ismételten a hibriditás fogalma tűnik leginkább pontosnak annak a viszonynak a leírásában, amelyet a cím állít elő, tehát abban a korrelációban, amelyben a két létkategória közötti elkülönítés egyszerre végbe is megy. És egyszerre erre mintegy reflexióként az is beleíródik, hogy az elválasztás mindig önkényes aktusok sorozata, és a két elem tulajdonképpen egymással összefüggő rendszerben nem alkot ellentétet.¹⁰

Az egyéni (tehát Németh Zoltán köteteihez kapcsolódó) költészet-történeti, poetológiai perspektívák feltárásától, a borító és a címszerkezet hibriditáskonceptiója által uralt terétől továbblépve a kötet tematikai, strukturális és poétikai-retorikai bázisa felé, fontossá válik néhány (a bevezetőben már felvillantott) aspektusra felhívni a figyelmet. Mint ahogyan azt (már az igen kiterjedt és cizellált: vagyis nemcsak ex libris-szerű méltatások és recenziók által uralt, hanem komplexebb, szélesebb látókörű, tanulmányértékű szövegeket is felmutató) kritikai recepció több helyen kiemelte az *Állati férj* kötet esetében, hogy annak konceptualista, egy bizonyos elméleti megfontoláshoz hozzáilleszkedő jellege inkább egyfajta előnyként, mintsem hátrányként írható fel a szöveg egységek javára/ellen. Ezt a konceptualista beállítódást (amelyet ez a dolgozat sem vet el, sőt: kiegészíti a performativitás, az animalitás performativitásának fogalmával) többek között abban látja a befogadástörténet, hogy egyrészt a kötet igényt tart egyfajta elméleti elkötelező-

8 Ehhez a kérdéskörhöz lásd: Richard DAWKINS, *Az őnző gén*, ford. SÍKLAKI István, Gondolat, Budapest, 1986, 237–251.

9 Az állatok művészetéhez lásd: Thomas E. SEBEOK, *A művészet előzményei*, ford. PLÉH Csaba, Akadémiai, Budapest, 1983.

10 A címszerkezet kérdéséhez ismét, többek között lásd: NAGY Csilla, *I. m.*, 99–105., NEMES Z., *I. m.*, 95–101., LAPIS József: *Vándorló könyvespolc 15. „Ott kint, és itt belül”*, Szépirodalmi Figyelő Online 2017. (Utolsó hozzáférés: 2022. 04. 30.)

dés (ez tulajdonképpen az állati és emberi létstruktúrák egymáshoz fűződő viszonyainak vizsgálatát jelenti) mellett,¹¹ tematikai és strukturális formalizmus jellemzi (mindegyik vers az *Állati férj* címet viseli, és mindegyik valamiképpen egy állati (állattá leendő) férj szerelmi fázisainak történetét kapcsolja hozzá az előbb említett teoretikus dimenzióhoz,¹² másfelől pedig a kultúra/natúra dichotómia felbontását az olvasás perverzítésében lokalizálja (zoofília tabujának széttröreése, a szexualitás kiterjesztése humán és nonhumán egyedek közötti viszonyokra, a kultúra tiltó eljárásainak leállítás).¹³ Ezekhez a koncepciókhoz vagy a recepció által hozzátársított értelmezői pozíciókhoz kapcsolódhatnak hozzá annak – a bevezetőben már felvillantott – vizsgálódásnak az irányai, amelyek nem elsősorban a filozófiai antropológia által vizsgált humanoid létezők attribútumainak, testtapasztalatainak és identitáskonstrukcióinak feltárásában érdekeltek, hanem a humán/nonhumán viszonyrendszerének performatív előállíthatóságát kifejezetten diszkurzív keretezettségben, vagyis: az irodalom médiumában teszik érzékelhetővé. Másként fogalmazva: az animalitás performativitásának fogalmi konstrukciója az *Állati férj* köteteinek lírai szerkezetei felől nézve annyit jelent, hogy az adott szöveg által megképzett poétikai-retorikai dimenzióban milyen tudás nyerhető ki a kitüntetetten humanoid és kitüntetetten nem humanoid státuszú létezők ontológiai kategóriáiból, miként állnak elő egyáltalán ezek a kategóriák a szöveg performatív eljárásainak aktivitásával, és menderre milyen hatással vannak a nonhumán szférájába mindinkább beleértett technikai, tárgyi, materiális aspektusok (vö.: géppé leendés, digital poetics, transz-poszthumanizmus, flat ontology, OOO/object-oriented ontology vagy pl. Bruno Latour némely fogalomkonstrukciója: ANT (Actor-Network Theory, kollektivizmus, társulások szociológiája, nonhumán ágencia¹⁴ stb.) jelenléte.

A következőkben kettő, a koncepció sikerültsége felől nézve jelentékeny vers elemzését kísérli meg e dolgozat bemutatni. A kötet első – szintén *Állati férj* című és *Barnamedve – Ursus arctos* alcímű¹⁵ – szövege

11 BEDECS László, *Szegyentelen, Németh Zoltán Állati férj című kötetéről*, A Vörös Postakocsi Online 2017. = <https://avorospostakocsi.hu/2017/07/02/szegyentelen-nemeth-zoltan-allati-ferj-cimu-koteterol/> (Utolsó hozzáférés: 2022. 03. 14.)

12 NAGY Csilla, *I. m.*, 99–105.; LAPIS, *I. m.*

13 BIHARY Gábor, *I. m.*, 74–78.

14 E fogalmakhoz és a fogalmakhoz kapcsolódó tanulmányokhoz lásd: Bruno LATOUR, *Hibrid gondolkodás*, szerk. KELEMEN Pál – KERESZTES Balázs – KUN János Róbert, ford. KERESZTES Balázs – KUN János Róbert, Kijárat – I.T.E.M. Alapítvány, Budapest, 2021.

15 A címadás rendszerszerűsége, taxonomikus jellege a fentebb kiemelt konceptualista beállítódást erősítheti tovább, egyfelől arra rámutatva, hogy e szövegek mindegyike

egyike azon „nyolc hosszúverset tartalmazó kompozíció”¹⁶-nak, amelyek a különféle fajokba, törzsekbe és rendekbe tartozó nonhumán állatok és a dezantropomorf beszélő hangok,¹⁷ valamint e hangokhoz kapcsolható hibrid létezők (gyakran egyszerűen emberek) között megképződő szerelmi (és szexuális) processzusokat, mozzanatokát és történeteket viszik színre. Ezen esetben egy humán létező dehumanizálásával és egy nonhumán létező (barnamedve) humanizálásával előálló¹⁸ kapcsolati narratívát jelenít meg a szöveg, mely történeti szekvencia végén a rehumanizáció, illetve az antropológiai gépezet újraindulása a vadászat és a műgyűjtés szimbolikus rendjének megképzésével jár együtt. Már a vers első négy sora a két (elvileg) eltérő ontológiai szférában elhelyezkedő létező fizikai attribútumainak kölcsönösségére, hasonlatosságára tereli a figyelmet azáltal, hogy a testi jegyek örökölhetőségét (más szóval: animális eredőjét) és a nonhumán állatban felkeltett vágyat közös nevezőre hozza. Vagyis: ebben az örökölt fizikai rendben a nonhumán másik (fontos, hogy itt nem a szerelmes versek aposztrofikus másikjáról, ódaszerű magasztalásainak tárgyáról van szó) saját idegenségét¹⁹ ismeri fel familiárisként az elbeszélő hanghoz kapcsolt létezőben, és ez a testi egyezés indítja el (feltételezhetően) a szimpátia, majd később szexuális vonzalom érzetkórét: „Szűk koponyámat, barbár pofámat / apámtól örököltem, anyámtól kiugró / járomcsontomat – valószínűleg ennek / köszönhettem annak az óriási barnamedve / nősténynek az érdeklődését, aki barlangjába / vonszolt.”²⁰ A következő sorok a szexuális aktus bekövetkezésének elhalasztódásáról, az arra való feszült várakozásról adnak hírt, összekeverve az ősztrusz (tüzelési) periódusára való várakozást a papi nőtlenség kulturális érték kategóriájával. Ennyiben mintha egyfelől a várakozás intencionáltsága fordulna át a biologikum-ból a kulturalitás szférájába (vagyis nem biológiai szükségessége van

valamiféle ontológiai transzformáció színre vitelét végzi, másfelől pedig kiemelve (és egyben folytatva, a *Kunstkamerában* megjelenő módon) a Ruysch által megképzett szisztematizáló technika tudományos verifikálhatóságának hasznosságát, és ezáltal az ember/állat közötti különbség megképzésének a biologikum és a természettudományos mód-szerek felől elgondolható aspektusait.

16 LAPIS, *I. m.*

17 Az embertelenítés mintázataihoz lásd: NEMES Z., *I. m.*, 95–101.

18 Ez a viszony természetesen nem ilyen egyszerűen formalizálható, a szöveg érdekessége éppen a két létkategóriái hibrid viszonyaiban áll.

19 Az idegenség és a barbár szó etimológiai kapcsolatához lásd: https://www.etymonline.com/word/barbarian?ref=etymonline_crossreference#etymonline_v_52529 (Utolsó hozzáférés: 2022. 03. 14.)

20 NÉMETH Zoltán, *Állati férj*, Kalligram, Pozsony, 2016, 9. (A továbbiakban zárójelben megadott oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak.)

a várakozásnak, hanem kulturális kódrendszerek határozzák meg azt), másfelől pedig az antropológiai differencia fentebb felmutatott eltörlését megképző testi azonosság újbóli felbukkanása okozna valamiféle zavart a két létszféra egymáshoz kapcsolódó viszonyában: „Unalmas napok következtek, / hetek, hónapok teltek el, a cölibátus / monoton órái, míg egyre türelmetlenebbül / vártuk a tüzelés napjait” (9). A következő verssorok az itt megakadó és újraképződő humán szuperioritást bontják le, és képzik meg a közös személyes névmásban grammatikailag kódolt, valamint a biológikum szintjén is előálló hibriditást, újraképezve ezáltal a nonhumán és a humán állat kategóriáit: „Kosarat fontam és együtt / jártuk a vadont [...] Hátára ültetett, száguldottunk / a mohos fák között [...] Célba vettünk mindent, ami mozgott, / mindent, ami élt. [...] Kitért előlünk ember és állat [...] Nem volt ellenfelünk. És egyre több közös tulajdonságunk lett” (10). Ez a közösség, mely olyan ontológiai térként jelenik meg, amelybe mintegy gyűjtőegységbe magukat e létezők közösen transzformálják, ebbe az egyszerre posztumán, és posztanimális hibriditásba, a közös testi és biológiai különbségek megszűnnek, és az elbeszélői hang teljes dezantropomorfizációja végbemegy. E közös tulajdonságok, melyek a két létszféra létezői közötti azonosságokat mutatják fel, újraalkotva ezáltal a humanoidot és az animálisat is (hiszen tudvalevő, az emberi és az állati is ugyanannak az elfedéseken, kizárásokon alapuló bináris oppozíciós rendszernek a rögzült elemei) a következők: „Omnivor, akárcsak én. / A feltétlen erő híve. Minden fájdalmat / elvisel, sőt élvezi is” (10). Ugyanakkor a teljes egyesülésként, az unio mysticaként érthető szexuális aktus a szöveg állításai szerint elmarad, pontosabban a fizikai értelemben vett szexuális koitus eseménye nem megy végbe, így csupán a fentebb jelzett fizikai attribútumok közösségeként képződik meg a két létező azonossága (pl. testi jegyek, azonos cselekvések, táplálkozás azonossága stb.) a szexuális tartalmú testi „üzekedésben”: „A vetetlen ágy,²¹ a borzas, szájszagú test, / nyál kicsordul arcodon, szeretlek. Üzekedésünk egy hónapig tartott. [...] Akkorra már annyi ondó gyűlt össze / az ágyékomban, hogy szexuális erőm / egy medvét is képes volt megtartani” (10). Az így megakadó és soha be nem következő szexuális együttlét (eggyé lét, egygé lényegülés) tulajdonképpen

21 Számos ehhez hasonló kulturális produktum vagy processzus jelenléte mintegy már előre felmutatja az egyesülés lehetetlenségét, az emberi folytonos előállítását és előtérbe tolását, lásd pl.: „cölibátus”, „kosarat fontam”, „a széttrancsrozott tetemek cafatjait, / és otthon kisütöttem peccenyének”, „szerelemből”, „elspájlol méz” stb.

azt a frusztrációt állítja elő, amely végül a vers rendszerében az animális és humán kódok visszaállítását hívja elő. Erre az elégedetlenségre és frusztrációra erősíthetnek rá a következő sorok is: „szexuális erőm / egy medvét is képes volt megtartani. / Az a hatalmas medvenyelv! / És bár ősztrusz idején a nöstény barnamedvék kilenc-tíz hímmel is / párosodnak egyszerre [...] Vaskos lábai, az örökké kimeresztett / húsz hatalmas karom. Hosszú szőre, / különösen a hasán. Erőtéljes mozdulatai. A hosszú orr, a lekerékített fülek, / a viszonylag kicsit és szűken álló szemek tüze. Három évig bírtam mellette” (10–11). A leírás hangoltságát és egyben a deixis fókuszát megváltoztató retorikai beszédmód éppen ezt a visszaállítást, az antropológiai differencia újraképzését mozgósítja azáltal, hogy a névmásokat ismételtelen elkülönítve (tehát már nem „mi”-ként) használja, valamint a „medve” megnevezéssel jelöli a nonhumán létezőt. Másfelől pedig az összetartozás szerelmi retoricitását egy jóval objektívebb, akár tudományosnak ható leírási metódusra cseréli, sőt a „három évig bírtam mellette” sor is éppen a mellettség, a mellérendelhetőség pozícióját, és nem az egylényegűséget, a közös szférában való egzisztálást fejt ki, és egyszerre ad okot és fedit fel az utolsó sorokban olvasható események intencióját. A vers utolsó sorai a vadászat és a műgyűjtésként értelmeződő állat tárgyiasításának (és rangsorolásának) szekvenciáit jelenítik meg, rámutatva a szövegegység rendszerében az antropológiai gépezet újraindulására, valamint a létszférák közötti újbóli határkijelölés processzusára: „A koponya bírálatát / pontokban fejezik ki: hosszát és szélességét [...] centiméterben adják meg, / két tizedesjegy pontossággal. [...] Az 55 pont fölötti koponya aranyérmes. / A medvebőrök bírálatánál a következő / képletet alkalmazzák: (AB) x (CD/100+ (SZ), / ahol (AB) a bőr hossza az orr hegyétől a fark / végéig, (CD) a bőr szélessége a legkeskenyebb / helyen mérve, (SZ) a szépségpontok száma. / Az utóbbiban verhetetlen volt” (11).

A negyedik – e kötet legösszetettebb és a recepció értékelései²² szerint is a legsikerültebb, *Vakondpatkány [csupasz turkáló, földikutya] – Heterocephalus glaber* alcímű – lírai szerkezet kitüntetett érzékenységgel és elméleti megokoltsággal mutatja fel az irodalom médiumának, a humán/nonhumán kategóriáit megképző performatív lehetőségeit, különös figyelmet irányítva a nyelvvél való rendelkezés, a kommuniká-

22 Lásd e magyarázó erejű kommentárokat: BIHARY GÁBOR, *I. m.*, 74–78., BEDECS I. M., NAGY Csilla, *A nemesítés borzalmái, A biopoétika és a hibriditás nyelvi és poétikai vonatkozásai Németh Zoltán költészetében*, Tiszatáj 2019/2., 99–105., NEMES Z., *I. m.*, 95–101.

ciós (és annak grammatikai viszonyainak) aspektusaira is. A szövegek narratív struktúráját előállító „hitvesi szólam”, a párkapcsolat mintáinak szukcesszív lefolyása e történet esetében egy, a tudományos normarendszernek megfelelő, adatolt és értékelt kutatás terepévé válik, melyben az akadémiai dimenzionáltságot kiegészíti egyfajta teológiai (/mitológiai) fókuszáltság is: „A Cape Townban habilitáló Jennifer Jarvis / küldött a föld alá, a vakondpatkányok közé. [...] Akkor még Richard D. Alexander, / a Michigani Egyetem Zoológiai Múzeumának igazgatója, / aki egyetlen euszociális emlősként / kategorizálta a csupasz turkálót, / nem sejthette, mi vár rám. [...] Vártak rám, akkor már ott álltak / a szétgányolt vakondpatkány-építmény mellett / a szakma legjelesebbjei, Linda Gamlin / aki a *New Scientist* 1987. július 30-i számában / tette közzé fontos cikkét, Nigel C. Benett és Chris G. Faulkes, akiknek *African Mole-Rats: Ecology and Eusociality* (2010) című kötetéhez / maga Jennifer Jarvis írt előszót, továbbá / Paul W. Sherman és Richard D. Alexander” (25–37).

E teológiai keretrendszerben (is) értelmezhető,²³ ugyanakkor kutatási céllal motivált „alászállást” már a versszöveg elejétől fogva egyfajta kondicionáló folyamat előzi meg, amely felkészíteni hivatott a kutatás alanyát a vakondpatkányok euszociális²⁴ közösségébe való leereszkedésre: „Hat hónapon át koplaltam, hogy / a megfelelő súlycsökkenést elérjem. / Gyökereket rágtam, s minden fénytől elzártak. / A háromszázéves fokvárosi csatornarendszerben / készítettek föl a feladatra, vízben úszó fekáliadarabok / közt” (25). A folyamat tehát mintegy felkészíti a humán kódok által uralt létezőt arra a feladatra, amely a sikeres kutatói „terepmunkához” elengedhetetlenül fontosnak bizonyul, sőt: előzetesen bejelenti a metamorfózis eshetőségét a szöveg performatív viszonyrendszerének működésmódjai között. A szöveg tételező mechanizmusai állat/ember viszonyában legelőször a helyváltoztatás folyamatában tűnnek kifejezetten aktívnak, ugyanis a föld alá ereszkedés

23 A teológiai/mitológiai aspektusok erőteljes mértékben határozzák meg a versrendszer egészét, néhány (allegorikus, parabolikus) példaként a következők hozhatók fel: transzgresszív lokációváltoztatás mint egyfajta pokoljárás, majd e helyzetből történő „feltámadás” a vers végén, az „inférnális okádás” jelzős szerkezete, a kísérlet során az alany „belekalapálása” a földbe, fejfelé fordítva, a mell előtt összekulcsolt (akár az imaktus imitációjaként is érve) kézzel, ezzel a vizuális reprezentációval összekapcsolva (Bihar Gábor remek megfigyelése alapján) Krisztus ikonológiai ábrázolásmódusait is jelezheti, mint pl. az ifjabbik Hans Holbein által festett *Halott Krisztus* esetében, vagy pl. a testi szenvedés és a sebek burjánzásának prezenciái.

24 Az euszocialitás fogalmához lásd: Edward O. WILSON – Bert HÖLLDOBLER, *Eusociality: Origin and consequences*, Proceedings Of The National Academy of Science 2005/102., 13367–13371.

folyamata olyan filozófiai/etológiai tapasztalatot is felszínre hoz, mely szerint „az állat – az emberrel ellentétben – önnön környezetébe van belevetve, vagyis az állattá leendés feltételezi az emberi világ környezeti redukcióját”.²⁵ Vagyis: ahhoz, hogy a szöveg képessé váljon előállítani az „állatit”, és valamiképpen redukálni tudja az „emberit”, a környezet és a világ uexkülli és heideggeri fogalmai²⁶ által uralt térbeli létezés kódjait kell felszámolnia, pontosabban hozzáigazítania az „állatiról” való gondolkodás hagyományához a világ redukciójának szükségességét, amelyet a szöveg a helyváltoztatás motivációjaként tár fel.²⁷ Ezen átváltozásfolyamat részeként, a nonhumán előállításának aktusában a humán jegyeket még magán hordozó létezőben a vertikális mozgás során megütközést kelt a vakondpatkányok életterét egyénítő szag és látvány intenzív jelenléte. Ugyanakkor éppen ez a nem higiénikus tapasztalat indítja el azt a folyamatot, amelyben „a higiéniai kódok feltörése a humanista testkép és testérzékelés elmásításáért felelős. Az undor fenomenjeinek túlhajtása egy alternatív higiénia és szexualitás felfedezését eredményezi, mert a fajközi vágy a borzalom és gyönyör kettős aspektusában lokalizálja a szökésvonalak lehetőségét”:²⁸ „Az akcióból [...] semmit sem éreztem, mert szinte azonnal / elhántam magam. Először az orromba, / arcomba, számba csapódó iszonyú büztől [...] ettől a démoni büztől hánytam el magam. [...] egy infernalis okadás / nyomta ki a számba tömörülő patkányürüléket, / s helyébe saját hányásom került, / egy biztonságot adó tartalom, centrum és origó. [...] Mindez alig pár másodperc alatt zajlott le, / szinte követhetetlenül, a test kiszolgáltatott reflexiből / következő reakcióként egy idegen létezésére. S akkor el is ájultam rögtön [...] a csupasz turkálók csak úgy tudtak hozzáférni testemhez, hogy / felfalták a hányást [...] és ezáltal, mire hozzám értek volna, / már rokon voltam, boldog ős és ismerős” (25–27). Ez a testi, zsigeri válaszreakció, mely a hányást mindent beborító következményként (át)értelmezi az otthonosság és az idegenség kettősét, egyfelől a saját test által termelt tartalom az otthonosság jegyeit mutatja, egyfajta

25 NEMES Z., *I. m.*, 95–101.

26 E fogalmakhoz lásd: Giorgio AGAMBEN, *The Open. Man and Animal*, Stanford, Stanford UP, 2004.

27 Sőt Nemes Z. arra is felhívja a figyelmet, hogy a vakondpatkányok fészekkamrája nemcsak térbeli lokalitásként képzelendő el, hanem egyfajta testi tapasztalat meghosszabbításaként, test és tér közötti kiterjedésként is, amely expanzióban épül bele a kutató alanya és hibridizálódik vele. Vagyis: a föld alá szállás több dimenzióban is meghatározza az állatnak az előállítását és egyúttal az emberi kódok által uralt humán létező identitásképző elemeinek feltörését.

28 NEMES Z., *I. m.*, 95–101.

igazodási pont a humanista kódrendszer által generált „emberihez”, másfelől pedig éppen ez a hányás omniprezenciája állítja elő az öntudatát vesztett, még a létkategóriák köztes terében létező entitást, valamint egyfajta keveredésben a vakondpatkányok ürülékével a megközelíthetőség/megközelíthetlenség dichotómiáját. Ez a dichotómia azáltal számolódik fel, hogy a vakondpatkányok a létszférák közé szorult létező felé tartozó mozgásban kénytelenek hibridizálódni a kitermelt bëltermékben, melyben saját magukkal, a bélsáron keresztül is szembesülni kényszerülnek, így, mikorra a meztelen testhez érnek, az azonosság és a hasonlóság kategóriáit mozgósítva „ismerősként” tárják fel azt. Ez a feltárás ugyanakkor kétirányú mozgásként értelmeződik: egyfelől a vakondpatkányok szemszögéből egyfajta ráolvasásként, a jelölőrendszer újbóli feltöltéseként jelenik meg, másfelől a szöveg olyan figuratív/performatív erejét mutatja fel, amely képes a létkategóriák közötti viszonyokat nyelvileg tételezni, és azok határrendszerét elemeiben módosítani.²⁹ A kötet összes lírai szövegéhez hasonló módon, e narratív folyamatban is az akklimatizáció és beilleszkedés fázisai után az utódnemzés aktusa képezi meg azt a (teoretikus) teret, amelyben a hibridizáltság, a humán/nonhumán szféra átjárhatósága, egyszóval az animalitás performativitása kitüntetett pozícióba kerülhet. A szuperorganizmus (vö. „Anyaszupernőstény) fészekkamrája felé haladó, a „segítők” által végzett passzív mozgásban már mintegy előre elkezdődik az identitásrekonstrukció folyamata, amely a föld felszíne fölött még a kísérlethez sikerességének zálogaként értelmeződik, a föld alatt pedig már a parafil szexuális aktus megképződésének előfolyamatait jelenti: „És a kis lények toltak, toltak egyre mélyebben [...] húztak és vontak [...] folyton elájultam [...] közelítettem a képjalotához, / meztelen csúsztam a kürtön át a mélybe [...] itt napok óta semmire sem volt szükség, ami emberi [...] egyetlen állapotá áll össze világom [...]

29 Erre a nyelvi tételezőerőre mutathat rá a következő versrészlet is: „Merthogy ettől a pillanattól kezdve / igeikötő lettem egy szuperorganizmus / folyton cselekvő igeje előtt [...]” (27): a vers terében megképződő alárendelő egyé levés – amelynek hatalmi struktúráját a kutató alászállásának diabolikus gesztusa alapozza meg – mutat rá annak nyelvi lényegére. Vagyis: arra a viszonyra, amely e dolgozat voltaképpeni alapfelvetése, mégpedig az, hogy a lírai szerkezet miként képes nyelvileg tételezni a humán/nonhumán kategóriákat, és miként működteti e viszonymeghatározásban a nyelv performatív, tételező erőit. Az a szerkezet, hogy „igeikötő lettem” valamiféle organizmus „igeje előtt”, éppen e nyelvileg beagyazottságot állítja fókuszba, és mutat rá arra, hogy ezen ontológiai viszonyok, pontosabban a létezők között húzott határok mindig valamiféleképpen performatív aktusok következményei, ennyiben nyelvinek és fiktív természetűnek tekintendők. A nyelvi viszonyok elfedésére számos naturalizáló, az etológia érvrendszerét kölcsönvevő példa mutatkozik e kötetben is.

így etettek, sírnivaló gondoskodással, / egy bálványt, halott koponyával [...] ismertem egy ember valaha, én voltam” (27–28). Az „én voltam” sorzáró szerkezete éppen az évnesztés mozzanatát problematizálja, amely egyfelől jelenti azt, hogy az ember én voltam, most már nem én vagyok az ember, ez a létkategória már csak hozzám képest értelmezhető, másfelől azonban úgy is elgondolható, hogy az „én” mint identitáskonstrukció, önmagaság kategóriája számolódik fel ebben az euszociális közösségiségben, ahol erre az individualitásként feltárulkozó ontológiai állapotra nincsen szükség. Ennek a hibrid létállapotú entitásnak az „énvedlése” mintegy előkészíti a szexuális aktusban betöltött szerepét: tenészíhímként azonosítja a szöveg, megfosztva őt az emberit előállító, stabilizáló kódoktól. Ebben az immerzív szexuális aktusban, mely a humanoid teljes identitásvesztéséhez vezet, jön létre az az új entitás teljes valójában, amely a szöveg performatív erejének terméke, voltaképpen annak az erőnek a következménye, amely képes az ember és állati határait nyelvileg stabilizálni: „Hogyan éltünk? / Egy héten át folyamatosan közösültem / a szupernősténnyel. [...] Hogyan lehet leírni a fokozatosan kioltódó tudatot [...] de azt, hogy vagyok, elfelejtettem már. [...] Locked-in szindrómás,³⁰ harapófogóba / szorított patkányként hevertem [...] Hallucinációk, az akut oxigénhiány következtében valakik / lecserélték az éneket, hallom, hogy lassan elvonul mind [...]” (30–31). A közösülésből kibomló misztikus eggyé levés betetőzése (az anyaorganizmus elszállítása a testtől, testként, funkcióként működő lénytől) a gyermeknemzés fázisában aktivizálódik, majd e szükségképpen megképződő kihasználtságérzetből, az önmagát tárgyként, funkcióként feltáró létező negatív érzéseiből áll elő az a motiváció, amely a két létszféra közötti kommunikációs viszonyrendszert alapjaiban írja felül. Éppen azért írja felül ezt az alapvetően testi kommunikációt (amely az ürülék elfogyasztásának identifikációs mozzanataként volt értelmezhető a vers egy korábbi szakaszában, akkor, amikor a bélsár materialitása kommunikálta a nonhumán létezők irányába az egyezőség meglétét), pontosabban annak irányát és irányíthatóságát, hogy felismeri a dezantropomorfizált hibrid entitás az ürüléket mint médiumot, mint a kommunikáció előállításának közegét: „Mert hiszen ha a csecsemőket és engem / a vakondpatkány-dolgozók, rabszolgáim / időtlen idők óta ürülékkel etetnek, / akkor ez megfordítható. / Az ürüléken

30 E ritka betegséghez lásd: Kenneth MAISE, *Locked-In Syndrome*, Merck Manual 2020., <https://www.merckmanuals.com/professional/neurologic-disorders/coma-and-impairment-of-consciousness/locked-in-syndrome> (Utolsó hozzáférés: 2022. 03. 26.).

keresztül kommunikálok / szolgálómmal ezentúl [...] És ha majd egész testüket, idegrendszerüket, érzéseiket, / gondolataikat átjárja ürülékem: azt teszik, / amire tudattalanul vágyakozom. [...] pár hetes gondolatlanság után, / megmozdult a testem [...] elkezdett mozogni / mindenem, a szűk járatokban, amelyek falain / otthagytam arcom, végtagjai, bőrét, bőrt a hasfalról, / otthagytam a bűzlő, savas, oxigénhiányos / járatokban³¹ [...] mert tudtam, az ürülékembe kódolt üzenet / mozgatja végtagjaikat [...] és ez az üzenet föl, föl, fölfelé vezet [...]” (35–36). E kommunikációs forma ennyiben nem csak azt mutatja fel, hogy a szöveg performatív erejével megtörtént „állattá leendés” folyamata bevégeztetett, és a hibrid entitásban megképződött a vágy a szabadulásra (vö.: megváltás, felfelé tartó mozgás, feltámadás képzetköreivel). Hanem azt a működésmódot/tételező lehetőséget is felveti, miszerint a szöveg arra is képessé válik, hogy az antropológiai gépezet által lezárt területek felől érkező plurális hangoknak médiumot adjon, vagyis: a plurális ontológiai létezők hangadását képviselje, a kommunikációs modellek humanoid státuszát elbizonytalanítsa, és nyelvelméleti tétekekkel bíró teoretikai állításokat fogalmazzon meg, miközben az irodalmi médium poétika/retorika eljárásait működteti. A verszárlatban megjelenített felszínre kerülés, visszatérés a humanista kódok által uralt szimbolikus térbe magában hordozza az identitás visszanyerhetőségének elemi feltételeit, azáltal, hogy leválasztja a szöveg által generált képződményt az azt identifikáló lokációhoz kötött kiterjedésről, és visszahelyezi, visszaveti a világ összefüggérendszerébe. Ugyanakkor ebben a feltámadásaktusban, a kísérlet lezárulat jelző felszínre kerülésben nem az eredeti állapotát nyeri vissza a hibrid létezőként aposztrofált entitás, hanem egyfajta „összetákol” képződményként rekonstruálódik. Ez a tákolmány, képződmény egyrészt a kreáció intézményességét és ágenciáját mutatja fel önmagában, miként a csináltság-ra, a poézisben kibomló műveletekre irányítja a figyelmet (rámutatva az animalitás performativitásának aspektusaira), másrészt pedig

31 Az elbeszélői hang dezentropomorfizációs mozgásán túl, amelyet a fészekkamra térbeli közelsége, valamint a nonhumán létezővel folytatott szexuális aktus aktivizál, a(z) eleinte) humán ágenciával bíró entitás is „rajta hagyja a nyomát” a lokációként, testi kiterjedésként értett fészekkamrán, mintegy beleírja magát ebbe a viszonyrendszerbe, Nemes Z. szavával „hibridizálja” a fészekkamrát. Az írás/beírás/önírás/önkiírás aktusának szövegbeli megjelenéséhez lásd: „tíz körömbel vajtam ki a földet, / írtam bele magam a földbe. [...] remegve, szöggként beleütve a sivatagba [...] elkezdett mozogni / mindenem, a szűk járatokban, amelyek falain / otthagytam arcom, végtagjai, bőrét, bőrt a hasfalról, / otthagytam a bűzlő, savas, oxigénhiányos / járatokban [...] a hús forradalma ez a föld felett”.

egyfajta kapcsolatot teremt a két eddig elkülönült identitáskonstrukció között. Ez az új létező voltaképpen nem új, abban az értelemben, hogy hasonló tulajdonságok társulnak hozzá, mint a föld alatt élő vakondpatkányokhoz (fájdalomérzet hiánya, öregedés hiánya, saját ürülékével való táplálkozás), a radikális elkülönbözőségét az okozza, hogy a felszín feletti „világ” rendszerében ilyen hibrid identitás nehezen válik elképzelhetővé: „megdöbbenve tapasztalták” (37). Ennyiben – ellentétben a kötet többi szövegével – a verszárlat nem egyfajta visszafelé tartó ontológiai mozgást jelenít meg, nem a rekonstrukció lehetőségeit veti fel, és még csak nem is indítja újra az antropológiai gépezet határkijelölő működésmódjait, hanem a szöveg performatív erejét kihasználva alapvetően írja újra a rögzült fogalmi keretrendszert, azt a bináris oppozíción alapuló elnyomó szisztémát, amely az antropológiai fókuszából érdekelt abban, hogy az általa kitermelt differenciát e rendszerbe minél szilárdabban írja bele. Így válik e lírai szerkezet leginkább alkalmassá arra, hogy e rögzült struktúrák mögötti plurális ontológiai lehetőségeket felszínre hozzák, és egyúttal rámutasson arra, hogy a humán/nonhumán közötti lételméleti határ mindig is nyelvi történés hatókörében értelmeződik.

Éppen ez a konstruáltság az, amely nyelvi erejével elfedi azokat az egyezőségeket, amelyeket az antropológiai gépezet mindinkább eliminálni kíván. Vagyis: az animalitás performanciája az irodalom médiumban voltaképpen azt jelenti, hogy az képessé válik olyan ontológiai lehetőségek feltárására, amelyeket a faji háló antropocentrikus hatalmi, ideológiai gyakorlatai felügyelnek és nem létezőkként kezelnek, sőt, az állati nyelvi tételezéseinek processzusai azt is felmutatják, hogy a két létszférát elhatároló választóvonal mindig nyelvi eredetű, és hogy ebben az elhatárolásban nem autentikus kategóriák jönnek létre, hanem ezek maguk a konstrukciók.³²

32 Ennyiben az animalitás performatív viszonyai a humánium performatív viszonyaival esnek egybe, a két mozgás nem választható el egymástól.